

משמעות בקיעת הר הזיתים בנבואת זכריה

נבואת זכריה על בקיעת הר הזיתים

בהפטרות שבת חול המועד סוכות קוראים בנבואת זכריה על הגילוי העתידי שבו יהיה ה' אחד ושמו אחד. במהלך הנבואה מתוארים כמה אירועים פלאיים שיקרו באותו יום מיוחד:

(א) הנה יום בא לה' וחלק שללך בקרבך: (ב) ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלכדה העיר ונשסו הבתים והנשים תשכבנה ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יכרת מן העיר: (ג) ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב: (ד) ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלם מקדם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה: (ה) ונסתם גיא הרי כי יגיע גי הרים אל אצל ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיה מלך יהודה ובא ה' אלהי כל קדשים עמך: (ו) והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון: (ז) והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור: (ח) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון בקיץ ובחרף יהיה: (ט) והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד: (י) יסוב כל הארץ כערכה מגבע לרמון נגב ירושלם וראמה וישבה תחתיה למשער בנימן עד מקום שער הראשון עד שער הפנים ומגדל חננאל עד יקבי המלך: (יא) וישבו בה וחרם לא יהיה עוד וישבה ירושלם לבטח:

במאמר זה רצוננו לעמוד על סוגיית בקיעת הר הזיתים לשניים. לגבי שאר האירועים המתוארים בנבואה, כמו מלחמת ה', או יציאת מים חיים מהקודש, קל יותר להבין כיצד הם חלק מתיאור הגאולה. אך בנבואה ניתן מקום מרכזי לחצייתו של הר הזיתים, וקשה להבין מה בקיעה זו מוסיפה לחזון התיקון של אחרית הימים, וכיצד הגאולה תהיה שלמה יותר בשל חצייתו של הר הזיתים לשניים.

בשביל להבין את הנבואה הזו, יש לעמוד על עניינו הכללי של הר הזיתים, על מיקומו ביחס לירושלים ולמקדש ועל תפקידו בטופוגרפיה הכללית של האיזור.

שלושה הרים: הר בית ה', הר הזיתים ורכס הרי מואב

אם נעמוד מערבית להיכל ה', היכן שהכותל המערבי, ונביט מלמעלה אל האופק, נראה שלושה רכסי הרים ממערב למזרח. ההר הראשון והסמוך אלינו הוא כמובן הר בית ה'; ממזרחה לו, לא רחוק, מתנשא הר הזיתים; ומזרחה משניהם, אחרי בקעה רחבה, ניצב מרוחק רכס הרי מואב שמעבר לירדן (ובאמצע רכס זה – הר נבו).

להלן תמונת שלושת ההרים ממערב למזרח:

מבט מעמיק בתמונה חושף מבנה מעניין. הר הזיתים מתנשא כמאה מטרים מעל הר בית ה', והוא ניצב בינו ובין הרי מואב והגלעד כמחיצה של ברזל המבדלת. העומד בהר בית ה' אינו יכול להביט אל האופק המזרחי, כי מולו ניצב הרכס הצר והארוך של הר הזיתים החוצץ בין ירושלים ובין ספר המדבר.

מציאות זו מתוארת בפסוקים רבים. בנבואת זכריה גופה נאמר: "על הר הזיתים אשר על פני ירושלים מקדם", וכן ביחזקאל (יא, כג) "ויעל כבוד י"י מעל תוף העיר ויעמד על ההר אשר מקדם לעיר". כלומר כאשר ה' מסתלק מירושלים הוא יוצא מזרחה ועומד על הר הזיתים שממזרח לעיר¹, ולעתיד לבוא כשהוא שב לירושלים, הוא עומד תחילה על הר הזיתים². בפסוקים אלו מבוארים שני דברים: הפנים של ירושלים ובית המקדש הן "מקדם"; ופנים אלו אינם חשופים אל המזרח, אלא הר הזיתים ניצב "מקדם לעיר" ומפריד בינה ובין פאת קדמה.

כאן שווה להתעכב רגע על ייחודיות הר הזיתים בנוף. הר זה ניצב במעבר בין ירושלים לבין מדבר יהודה, וכל יציאה מהעיר אל המדבר עוברת דרכו ודרך נחל קדרון המתחתרת תחתיו. הייחודיות של הר הזיתים באה לידי ביטוי בכך שמעבר זה שבין ירושלים למדבר אינו מעבר מדורג. תחת זאת מתנשא הר הזיתים מעל ירושלים ובכך מהווה גבול חד בין האיזור הפורה והים-תיכוני של ירושלים ובין המדבר. העיר עצמה היא 'פה נוף משוש כל הארץ', ובמזרחה מצוי מדבר יבש וחרב. בין החיים ובין המוות, בין המערב למזרח, מזדקף הר הזיתים כמחסום. מחסום זה עוצר את רוחות הקדים המדבריות וההרסניות מלהגיע לירושלים, והוא גם הגבול שבין השטחים החקלאיים המרוכזים שבהרי יהודה ובין המדבר³.

חריגותו של ההר אינה רק בהתנשאותו ובחסימה הפתאומית שהוא מציב בין הרי יהודה למדבר. גם מהבחינה הפנימית הוא ניצב כביכול שלא במקומו הטבעי, בהיותו מסתיר את הר בית ה' מהמזרח. הדבר בולט במיוחד לאור העובדה כי בכל מקום אחר בשדרת ההר ניתן לראות את הרי עבר הירדן המזרחי, אשר הן נופה של ארץ ישראל. הרים אלו, הרי מואב והגלעד, מופיעים בין שבחיה של ארץ ישראל בשיר השירים, שכן חלק מנויה של הארץ הוא הנוף שלה, והרים אלו הם הסובבים את הארץ מן המזרח וביופיים היא משתבחת. ומפלא הדבר שמכל מקום בהרי המרכז ניתן לחזות בנוף זה, כולל מירושלים עצמה, ורק העומד בהר בית ה' חסום מלראות אותם בשל הר הזיתים. חסימה זו אינה מקרית, תואי הר הזיתים מוכיח כי היא כל תכליתו, שכן מעט דרומה, תיכף אחרי חציצתו בין הר הבית למזרח, משתפל ההר חזרה למטה. נראה מכך כאילו כל קיומו נועד על מנת להצניע את הר בית ה' מפני מוצא השמש.

¹ עיין יומא לא, א. שם התבאר שפסוקים אלו ביחזקאל מתארים את גלויות השכינה.

² גם דוד המלך, בגלותו מירושלים בעת מרד אבשלום, הרי הוא יוצא מזרחה מן העיר ועולה במעלה הזיתים.

³ על הייחודיות של הר הזיתים בנוף מבחינה גיאולוגית ועוד, ניתן לקרוא במאמרו של ספי בן יוסף, "גיאוגרפיה של הר הזיתים"; ובמאמרו של שמואל בהט, "הר הזיתים אשר על פני ירושלים מקדם".

טופוגרפיה זו מעוררת שתי תמיהות. הראשונה – מדוע לא יתנשא הר בית ה' כהר הראשון העומד אל מול פני קדם? מה הטעם שהר הזיתים "נכנס" ומפריד בינו למזרח? והשנייה – מדוע הר הזיתים גבוה יותר ממקום המקדש ומאפיל עליו בקומתו? האם לא היה ראוי שיהיה הר ה' הגבוה ביותר?

ההפרדה בין המקדש למזרח תמוהה במיוחד לאור כיווני המזרח והמערב של בית המקדש. כידוע, שער המזרח משמש כמבוא וכניסה אל הקודש, בעוד קודש הקודשים ממוקם במערב. הבא מבחוץ מגיע דרך צד מזרח, ומשם הוא הולך ונכנס פנימה לעבר המערב שם שוכנת השכינה⁴. בספר יחזקאל מתואר איך כבוד ה' נכנס אל המקדש, וביאתו היא "דרך קדים"⁵. כיוונים אלו אינם מאפיינים את המקדש בלבד אלא גם את ארץ ישראל כולה. הכניסה של בני ישראל אל ארץ ישראל הייתה מן המזרח, מערבות יריחו. גם האבות נכנסו אל הארץ מן המזרח⁶. זוהי הכניסה העיקרית. המזרח הוא גם מקומם של האומות אשר מחוץ לארץ ישראל. מלבד מצרים, הן כולן מרוכזות בצד זה: מואב, עמון, ארם, אשור ובבל. אלא שבתמונת ההרים ניתן לראות שבין המזרח ובין הר בית ה' יש גבול. נצייר אפוא בדעתנו את עולי הרגל ההולכים למרגלות הירדן ופונים מערבה לכיוון העלייה לירושלים. הם מטפסים דרך יריחו ומעלה אדומים⁷ ופניהם אל עיר הקודש, והלוא מפני כך צוינו במסכת תמיד עניינים רבים במקדש שהיו נשמעים מיריחו: "מיריחו היו שומעים קול שער הגדול שנפתח, מיריחו היו שומעים קול המגריפה וכו'". כוונת המשנה לומר שמתחילת הדרך אל המקדש כבר שומעים את קולותיו האדירים. אולם בכל הדרך הזו הם אינם רואים את הר בית ה', בשל החומה שמקים הר הזיתים בין המקום אשר בחר ה' ובין המזרח. וכן לאיך גיסא, הר בית ה' אינו צופה אל פני האופק המזרחי והאומות אלא על הר הזיתים.

אין ספק שבתמונה זו של נוף ההרים, אשר זכריה מתנבא על שינויה, טמונה משמעות עמוקה ועלינו לבארה.

הצורך בחר מזרחי למקום המקדש בשביל פרה אדומה
לכאורה ניתן היה להציב ביסוד הטופוגרפיה הזו סיבה פשוטה. על פניו יש צורך טכני בהר מזרחי גבוה מן המקדש עבור עשיית פרה אדומה. חטאת זו הלוא צריכה להיעשות מחוץ לירושלים, והכהן השורף אותה נדרש להזות את דמה אל מול פני הקודש, אם כן, מוכרח שיהיה הר נוסף מזרחית להר בית ה': רק כך יוכל הכהן לראות את הקודש בשעה שהוא מזה את הדם. כל זאת כמפורש במסכת מידות: "כל הכתלים שהיו שם היו גבוהים חוץ מכותל המזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בראש הר המשחה ומתכוין ורואה בפתחו של היכל בשעת הזיית הדם"⁸. אולם מסתבר יותר שהצורך בהר הזיתים לעניין פרה אדומה הוא חלק מהתמונה הכוללת הדורשת הבנה, והוא אינו עניין טכני גרידא.

שתי תנועות הקדושה: הנבדלות וההשפעה
כדי לבאר את כל זאת יש להתבונן בשתי תנועות או כיוונים שבהם פועלת קדושת המקדש. האחת היא נבדלות ונשגבות והשנייה היא פריצת הקדושה החוצה.

התנועה הראשונה היא היות הקודש בלתי מושג. בית המקדש "טמון" כביכול בין הכתלים הגבוהים שמשלושת צדדיו, והשכינה מתגלה בו בהצנע, בפנימיות. הביטוי הבולט של בחינה זו הוא קודש הקדשים שנמצא לפני ולפנים ואיש אינו נכנס אליו מלבד כהן גדול ביום הכיפורים. תנועה זו מכריחה כיסוי והיעלם. בבחינת "כבוד אלוקים הסתר דבר". זוהי המדרגה הבסיסית, מדרגת היראה, שבלעדיה אי אפשר להתקדם.

⁴ ב"ב כה, א.

⁵ יחזקאל מג, א-ב: "וילכני אל השער שער אשר פנה דרך הקדשים: והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדשים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מקבדו".

⁶ גם הבא מן הצפון, אינו נכנס מן ההרים אלא יורד מצפון לדרום בדרך המלך או בדרך הים, וחוצה ממזרח למערב במעבר יבוק או באחד מן המעברים האחרים הפורצים דרך בין הרי המזרח.

⁷ בתוואי קרוב לכביש 1.

⁸ פ"ב מ"ד.

התנועה השנייה וההופכית של המקדש היא הפריצה של הקודש החוצה. בבחינת "קדוש קדוש" קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו⁹. תנועה זו מוצאת את ביטוייה בכותלו המזרחי הנמוך של המקדש, שכן מצד זה מתפשטת הקדושה וממלאת את כל הארץ. זוהי הסיבה שנאסר להקל ראש כנגד שער המזרח¹⁰, באשר כבוד ה' כביכול נמשך ממנו ומתפשט החוצה.

בשל תנועת ההתפשטות של השפע והאור החוצה, עומד המקדש מכוון כשפניו אל המזרח. משם הוא יוצא להאיר על כל המרחב ועל כל העמים.

זוהי הסיבה שפרה אדומה צריכה להיעשות אל מול שער המזרח. משום שטומאת המוות היא חלק מן המציאות האנושית ואי אפשר להירפא ממנה כמו מן הזיבה או הצרעת. אך בחטאת פרה אדומה אנו אומרים שגם אם האדם חסר וטמא ואינו שייך אל הנצח – הקודש בא אליו. כל פרטי הדינים של מעשה הפרה מכוונים להוציא את הקודש החוצה, אל מרחב הטומאה שמחוץ לעיר, ולהראות שה' שוכן עם ישראל בתוך טומאתם. לפיכך הכרח הוא שיערכו את שריפת הפרה ממזרח למקדש, אל מול המקום שבו גבולות הקדושה מתפשטים החוצה. אלא שכאן הר הזיתים פועל פעולה פרדוכסלית. בעוד הוא מתנשא אל מול המקדש כדי שתוכל הקדושה להתפשט ולשרות גם על מי שנטמא למת, הרי הוא חוצץ בפני הקדושה וכביכול אינו מאפשר לה לפרוץ הלאה מעבר להר הזיתים. בעמידתו זו ניצב הר הזיתים כחוצץ בין מקום המפגש של ה' עם ישראל ובין כל העולם¹¹.

בקיעת הר הזיתים: פריצת גבולות הקדושה לעתיד לבוא

אם כנים דברינו, תאיר נבואת זכריה באור חדש. זכריה זועק בנבואתו את הזעקה הזו. הוא אינו מוכן להשלים עם העובדה שיש כזו חציצה בין הר בית ה' ובין העולם. כנגד עיוות זה באה נבואתו ומבשרת שלעתיד לבוא ייבקע הר הזיתים והדרך תיפתח מהר בית ה' מזרחה.

נשוב ונעיין בפסוקי הנבואה:

"וְעָמְדוּ רַגְלָיו בַּיּוֹם הַהוּא עַל הָר הַזֵּה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרוּשָׁלַם מִקֶּדֶם
וְנִבְקַע הָר הַזֵּה וְהָיָה כְּאֶחָד מִן הָרִים וְהָיָה גֵּבֻלָּהּ מֵאֵד וּמִשׁ חֲצִי הָהָר
צָפוֹנָה וְחֲצִי נִגְבָּה".

כלומר ההר ה"לא טבעי" כביכול, ייבקע. חציו ינוע צפונה וחציו דרומה, ועל ידי כך תשתרע גיא גדולה מאד מהרי מואב המזרחיים עד לירושלים עצמה מבלי שהר הזיתים יפריד ביניהם. הבקיעה תהיה בקו מזרח-מערב דווקא, משום שהמטרה היא לבטל את המחיצה הזו בין ירושלים לעולם. בפועל, ההר ימשיך להתנשא צפונה משם ודרומה משם¹², אך ייפער באמצע גיא שיחשוף את הקודש אל מול פני השמש.

כפועל יוצא מבקיעה זו יוכל השפע לשפוע מהקודש מזרחה בלא מפריע, כמו שהנבואה ממשיכה ומתארת:

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מִן חַיִּים מִירוּשָׁלַם חֲצִימָה אֶל הַיָּם הַקָּדְמוֹנִי
וְחֲצִימָה אֶל הַיָּם הָאֲחֵרוֹן בְּקֶזֶץ וּבְחֶרֶף יִהְיֶה".

לאמור, באחרית הימים תסולק המחיצה ויהיה ערוץ ישיר בין מקור השפע למזרח.

ומתי יתרחש הגילוי הזה? בגאולה העתידה, לאחר שנעשה את הפרה העשירית וניטהר לעד מטומאת המוות. אמנם לצורך פרה אדומה היינו זקוקים להר שיעמוד ממזרח לירושלים, אולם לאחר הגילוי של ה' אחד ושמו אחד, כאשר יבולע המוות לנצח, לא יהיה עוד צורך בהר והוא ייבקע.

⁹ ישעיהו ו, ג.

¹⁰ ברכות פ"ט מ"ה.

¹¹ עוד בעניין "פרה אדומה" ראה במאמרינו על פרשת חוקת.

¹² בחלק הנקרא הר הצופים.

האור החדש שיאיר לעתיד לבוא באותו זמן יאיר המזרח על המקדש

באופן עמוק יותר, נבואה זו מעניקה הבנה חדשה לכל צורת הבריאה. ששת ימי המעשה החלו במצב שבו היה חושך על פני תהום, והקב"ה משכלל את העולם ובורא אור. אך בניגוד למצופה, אור זה לא האיר לאורך היממה כולה אלא רק ביום, ולכן 'יום אחד' הוא המעגל שנוצר מהיום והלילה יחד. המשמעות היא שבריאית האור לא סילקה לחלוטין את החושך על פני תהום. תהליך תיקונו של החושך לא הושלם, וזהו שורש כל החסרונות והקלקולים, הייסורים, הרשע והמוות¹³.

ואולם לעתיד לבוא, כפי שמתנבא כאן זכריה, האור יאיר לכל אורך היממה: וְהָיָה יוֹם אֶחָד הוּא יִנְדַּע לָהּ' לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה וְהָיָה לְעֵת עֶרֶב וְהָיָה אֹר. כלומר, כנגד "יום אחד" של ששת ימי המעשה, שהיה מורכב מ"ויהי ערב ויהי בוקר", יבוא לעתיד לבוא "יום אחד" שגם לעת ערב יהיה אור. זהו תיקונו הסופי של החושך. הבריאיה לא תיראה עוד כניצבת בין ניגודים, בין טוב לרע, בין חושך לאור, אלא הכול יואר ויתוקן. כחלק מכך מבטיחה הנבואה ששפע המים היוצא מבית ה' יתמיד לאורך כל השנה – בַּקֵּץ וּבַחֹרֶף וְהָיָה, וכן מבטיחה שיהיה חיבור בין הים הקדמוני לים האחרון. המשמעות היא שיתבטלו הניגודים והכול יתמלא באורו של ה'.

ומהו מקורו של האור שיאיר גם בבוקר וגם בערב? כאן מתחברים הדברים אל בקיעת הר הזיתים. באופן רגיל, הרי המזרח מספרים את סיפורו של היום, של האור המאיר וזורח על הבריאיה כולה, ואילו צד המערב, מקום שקיעת השמש, מספר את סיפורו של הלילה ומזכיר שאנחנו בששת ימי המעשה, אשר כל יום שלהם מכיל גם צד של ערב וחושך. מה שמאיר את המערב בששת ימי המעשה הוא אורו של המקדש, הנקרא "אורו של עולם"¹⁴. בעולמנו, שיש בו גם חושך, אנו צריכים את אור המקדש להאיר לנו את הלילה.

נמצא שבמצב עניינים רגיל יש שני מקורות אור: אור השמש במזרח, ואור השכינה במערב. ולא רק שאין ביניהם חיבור, אלא שהם עומדים בסתירה זה לזה. בשמחת בית השואבה היו מדגישים את הניגוד בין הצדדים, כמו שמתואר במשנה בסוכה¹⁵: "הגיעו לשער היוצא ממזרח הפכו פניהן למערב ואמרו אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחוים קדמה לשמש ואנו ליה עינינו". השמש היא מקור לטעות ועומדת בניגוד לאור המקדש הנמצא במערב.

לפי דברינו על הר הזיתים, קל להבין שהר זה הוא המסמל את החציצה בין המזרח למערב. בין אור השמש הבא מהרי קדם ובין נר המערבי. ואולם חציצה זו היא בדיעבד. בעולם מתוקן מובן שאין סתירה בין אור המקדש ובין המאור הגדול, ואדרבה, השמש עולה יחד עם כל צבא מרום ליתן שבח לפני ה'. ואכן, לאורך הדורות נעשה מאמץ לחבר בין השמש למקדש, כמו שמבואר בירושלמי¹⁶: "כמה יגעו נביאים הראשונים לעשות שער המזרחי שתהא החמה מצמצמת בו באחד בתקופת טבת ובאחד בתקופת תמוז", וכנראה לכך גם היו מכוונים מאמציה של הילני, שעשתה נברשת של זהב בפתחו של היכל, וחז"ל תיארו שבשעה שהחמה זורחת היו ניצוצות יוצאין ממנה¹⁷. מי שאמור היה לחבר בין אור המקדש ובין אור החמה, ולגלות שכל המציאות מוארת מאור ה', הוא השער המזרחי¹⁸. אלא שבמציאות החסרה שלנו, שיש בה חושך ויש בה הפרדה בין האור הטבעי של הבריאיה ובין אור ה', נדרשת יגיעה גדולה כדי להביא לאותו תיקון גדול.

ומעתה יובן שהאור החדש שיאיר לעתיד לבוא ביום ובלילה, נובע מכוח בקיעת הר הזיתים לשניים. ברגע שההר יפסיק לחצוץ בין המקדש למזרח, יתגלה אור ה' במלואו, ולא תהיה עוד הפרדה בין אור המזרח לאור השכינה במערב. משכך, יבוא "יום אחד" שגם לעת ערב יהיה בו אור.

¹³ מכאן למדו חז"ל שחלק מיוחד מן האור הנברא ביום הראשון, נגזר לצדיקים לעתיד לבוא.

¹⁴ בבא בתרא ד, א.

¹⁵ פ"ה מ"ד.

¹⁶ עירובין פ"ה ה"א.

¹⁷ יומא לז, ב.

¹⁸ להמחשה, יש דיון להלכה אם זמן הנץ הוא לפי יציאת השמש מעל הרי מואב או בניכויים, אך לגבי הר הזיתים נראה פשוט שאין לקחת אותו בחשבון, משום שחציצתו מפני השמש כביכול "אינה טבעית".

אותו אור שגנזו הקב"ה לעתיד לבוא, ישוב וישמש בכל עוזו, בלי חסימה ובלי צד של חושך - וְהָיָה בְיוֹם הַהוּא לֹא יִהְיֶה אוֹר יְקָרוֹת וְקִפְאוֹן.

הצורך בהבדלה עד לאחרית הימים

כמובן שצריכים אנו להסביר מדוע בקיעה זו המתונה עד לאחרית הימים. ונראה שהטעם לכך הוא משום שהקשר בין ישראל לעמים הוא דו כיווני. המצב האידיאלי הוא שעמים רבים יאמרו: לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל ה' אֵל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִרְנֶנוּ מִדְרָכָיו וְנִלְכֶּה בְּאַרְחֵתָיו (ישעיהו ב, ג), ואולם המציאות הכואבת היא שפעמים רבות הכיוון היה הפוך ועם ישראל למד מדרכי האומות. כך אירע במפגש הראשון של בני ישראל עם המואבים בבעל פעור. גם שלמה המלך מבין שצריך לחבר את המקדש אל העולם, וזה סוד הנישואין עם בת פרעה, אלא שחז"ל עומדים על הסכנה שבהתחברות אל האומות ואומרים שטעה בכך¹⁹.

במובן זה הר הזיתים מסמל את ההבדלה הנדרשת מהעמים. אי אפשר להתייחד עם ה' כאשר חשופים למפגש עם העמים. זה עלול להסתיים בזנות ובעבודת אלילים. עד הגאולה הר הזיתים מסתיר את הר בית ה' ובכך הופך המקדש למקום נשגב ומיוחד של מפגש ה' עם עמו ישראל. צניעות זו של הקדושה הכרחית לצורך ייחוד ה' עם עמו.

בשלב ראשוני זה, כשהמקדש מסתתר מאחורי הר הזיתים ומובדל מכל העולם, מבססים ישראל את מדרגת היראה הדורשת להיבדל מהעמים ולהתכנס אל המפגש המיוחד לישראל עם ה'. אולם באחרית הימים, אחר התיקון השלם, תוכל לצאת הקדושה לאור עולם, ולא יהיה עוד צורך בהר המבדיל בין מקום המקדש לעולם.

במילים אחרות, כל זמן שיש חושך בעולם – הר הזיתים קיים כחציצה בין אור השמש למערב, כי קיומו מקביל לכך שהבריאה אינה מושלמת ויש בה אפשרות של טעות וקלקול. רק משעה שהבריאה מגיעה לתיקונה השלם יכולה המחיצה לסור²⁰.

התרוממות הר בית ה' לעתיד לבוא

בבקיעתו של הר הזיתים תיפתר סוגיה נוספת. שאלנו לעיל היאך ייתכן שהר הזיתים מאפיל על הר בית ה', וכי לא היה ראוי שהמקדש יעמוד בראש ההרים²¹? ואולם לדברינו עניין זה מבואר. עד לתיקון של אחרית הימים היה צורך להצניע את בית ה' מאחורי הר גבוה ממנו. ובאמת, לאחר שייבקע ההר אשר מקדם לעיר, ישוב הר בית ה' להיות הגבוה ביותר.

עניין זה מפורש בישיעה (ב, ב):

”וְהָיָה בְאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכּוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הָהָרִים וְנִשָּׂא מִגִּבְעוֹת וְנִהְרֹוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם”.

לפי פירושנו עולה שישעיהו אינו מתאר את המצב הנוכחי. כינונו של הר בית ה' בראש ההרים הוא חלק בלתי נפרד מנבואת אחרית הימים. כרגע ההר נמוך יותר מהר הזיתים, אך לעתיד לבוא, כשיסור הצורך להסתיר את המקדש כעניין פנימי המיוחד לישראל, ישוב ההר של המקדש להתנשא כהר הגבוה ביותר, וממילא ינהרו אליו כל גוים.

ים המלח, גן עדן, נחל השיטים

נבואת זכריה נקשרת לשתי נבואות נוספות העוסקות ביציאת מים מבית ה'.

הראשונה היא נבואת יחזקאל (פרק מז), שבה מתואר כיצד המים יוצאים ממפתן הבית מזרחה אל הערבה ומרפאים את ים המלח. נבואה זו עוסקת בהחזרתו של גן עדן, שכן בעבר היה כל כיכר הירדן כגן ה', אלא שבשל מהפכת סדום ועמורה הוא הפך למקום צייה ומוות. מה ששייב ויפריח

¹⁹ שבת נו, ב. ועיין בספר מלכים (ב כג, יג): ”אִזְּזָה יְבֹנָה שְׁלֹמֹה בְמָה לְכַמוֹשׁ שֶׁקָּץ מוֹאֵב בְּהָר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרוּשָׁלַם וּלְמַלְךְ שֶׁקָּץ בְּנֵי עַמּוֹן: וְכֵן עָשָׂה לְכָל נַפְשֵׁי הַנְּכָרִיּוֹת מִקְטִירוֹת וּמִזְבָּחוֹת לְאֱלֹהֵיהֶן”.

²⁰ יש להוסיף שמלבד ציר מזרח מערב, שבו המקדש פוגש את העולם, ישנו ציר נוסף של קשר בין המקדש לעיר ירושלים, וזהו דווקא מצד דרום העיר.

²¹ הגמרא (זבחים נד, ב) דורשת מן הפסוק ”וקמת ועלית” שבית המקדש צריך להיות גבוה מכל מקום אחר.

את המקום הוא נחל אדיר שירד מירושלים מזרחה, ובכך תתקיים נבואת ישעיהו (נא, ג): "כִּי נָחַם ה' צִיּוֹן נָחַם כָּל חֲרָבֶתֶיהָ וַיִּשֶׁם מִדְבָּרָהּ כַּעֲדָן וְעֶרְבָתָהּ כָּגֵן הָאֵל".

נראה אפוא כי נבואת זכריה מבארת היטב כיצד יתרחש המתואר בנבואת יחזקאל. בקיעת הר הזיתים היא זו שתאפשר לגן ה' לשוב ולפרוח, משום שבהסתלקותו יוכל מקור השפע לנבוע מזרחה. כך ישובו המדבר המזרחי של ירושלים וכל כיכר הירדן להיות גן ה'.

חיבור זה שבין ירושלים לגן עדן עומד ביסוד הטופוגרפיה של האזור. כאמור לעיל, ירושלים היא קצה גבול האיזור הפורה של ארץ ישראל. ממנה ואילך משתרע המדבר. קו הגבול עובר בדיוק בהר הזיתים, אשר הוא עצמו כבר חלק מהמדבר²². מבחינה ציורית, ניתן לומר כי הפיכת גן עדן למדבר היא על ידי אותה מחיצה המבדלת שבין ירושלים, מקור השפע, ובין גן העדן. לשון אחר, כל עוד כיכר הירדן הוא מדבר, דרוש הר הזיתים כחסימה בין הר בית ה' למדבר. משעה שחוזרת שעתו של גן העדן לפרוח, באה במקביל היבקעותו של הר הזיתים ופותחת מחדש את הדרך מהמעין אל המדבר.

נבואה נוספת העוסקת ביציאת מים היא נבואת יואל (ד, יח), המתאר את המעיין היוצא מבית ה' ומשקה את נחל השיטים. השיטים הוא שם מקום בסביבות ערבות מואב, כמפורש בפסוק (במדבר לג, מט): "וַיִּחַנּוּ עַל הַיַּרְדֵּן מִבֵּית הַיְּשֻׁמֶת עַד אֲבֵל הַשִּׁטִּים". שם אירע האירוע החמור עם בנות מואב, ככתוב (שם כה, א) וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּים וַיַּחַל הָעָם לְזָנוֹת אֶל בָּנוֹת מוֹאָב. חז"ל קישרו בין הדברים ואמרו בתנחומא (בלק כו): "וישב ישראל בשיטים – מעיין שטים של זנות היה, והוא היה משקה סדום... ולפי שנתקלקל אותו מעיין, עתיד הקדוש ברוך הוא ליבשו, שנאמר ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השיטים". ולפי דבריננו יתבאר הדברים היטב, בהקבלה לסוגיית הר הזיתים. נחל השיטים יבש מפני שהחיבור בין ישראל לעמי המזרח נכשל והביאם לידי זנות; אך לעתיד לבוא, לאחר התיקון, כאשר הופעת ה' תפרוץ מהמקדש חוצה על פני כל הארץ, ישובו מימיו של נחל השיטים לזרום מן המעיין שיצא מבית ה'; כי באותה עת יוכלו ישראל לשוב אל המפגש עם אומות העולם ולהורות להם את התורה שתצא מציון ואת דבר ה' אשר יופיע מירושלים.

משה רבנו

עד עתה כה דנו בחציצה שהר הזיתים יוצר בין המקדש ובין המזרח, בין המקדש ובין גן עדן. אך יש דבר נוסף שהר הזיתים עומד בינו ובין הר בית ה' וזהו מקום קבורת משה.

בפרשת 'וזאת הברכה' מתואר כיצד משה רבנו עולה להר נבו ומשקיף אל ארץ ישראל. לאחר מכן כתוב: "וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד ה' בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל פִּי ה': וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בְּגִי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִן הַבֵּית פְּעוֹר". לאור תמונת ההרים ששרטטנו למעלה, עולה הבנה מפליאה. משה נקבר בגיא, למטה, ואילו הר הזיתים, היה מקום קבורתו צופה לנוכח פני ה', שכן מקום קבורתו הוא בדיוק אל מול המקדש. אולם ההר אשר מקדם לירושלים עומד ומפריד בין המקדש לקבר משה, ומבטו של מוסר התורה כביכול חסום מחמתו, בבחינת "וַיִּרְאֵתָ אֶת אַחֲרֵי וּפְנֵי לֹא יֵרָאוּ".

משה רבנו, מוסר התורה, לא נכנס לארץ ישראל. הגילוי של מעמד הר סיני לא מתממש בארץ ישראל כפי שמשה רצה להורידו לארץ. עם ישראל הולכים לקראת תהליך ארוך של בניין וחורבן ושוב בניין ושוב חורבן עד לתיקון השלם. בהקשר זה ניתן לומר שחציצת הר הזיתים מבטאת את המרחק בין גילוי התורה למקדש. בדרך העולה מהר סיני אל המקדש ניצבת מחיצה מבדלת – הר הזיתים. רמז לכך נמצא בכך שמשה נקבע "מול בית פעור" – הד לחטא בנות מואב, ולצורך בהבדלה בין ישראל לעמים. רק לעתיד לבוא יתוקן הדבר, כאשר ייבקע ההר וגילוי התורה יושלם ויתחבר אל הקודש באופן מלא.

²² לכן הר הזיתים הוא 'מחוץ לעיר', וקו הגבול התוחם את ירושלים הוא נחל קדרון.